

PRAWA CZŁOWIEKA

„Generacji 0”

Three Human Rights of Generation Zero

Jerzy Warszyński

Czego brakuje obecnym prawom człowieka

W obowiązującym systemie praw człowieka wyróżnia się tzw. generacje, obejmujące kolejno: wolności i prawa osobiste (generacja pierwsza), prawa społeczne i polityczne (generacja druga) oraz prawa ekonomiczne, socjalne, kulturalne, edukacyjne i środowiskowe (generacja trzecia). Ich fundamentem jest Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, mająca na celu zapewnienie każdemu człowiekowi warunków do życia na Ziemi.

Te prawa wywodzą się z tradycji judejsko-grecko-rzymskiej, kształtowanej przez prawo stanowione, jednak sięgają do źródeł pełni życia. Nie obejmują ego, co niezbędne do właściwej ochrony istoty człowieka ani do spełnienia sensu i celu jego życia, którym jest poznanie pełni rzeczywistości. Tymczasem to właśnie zostało wyrażone przez pierwszych twórców naszej kultury i cywilizacji w naukach, które są niezależne od czasu i przestrzeni, uniwersalne i tożsame na obu półkulach kulturowych naszej planety.

Cztery wielkie drogi i ich twórcy

Wśród wszystkich tradycji wyróżniam cztery nauki i drogi, których twórcy zdołali obronić zarówno siebie, jak i istotę swoich przekazów przed trzema głównymi zagrożeniami życia doczesnego: pragnieniami, przemocą i pożądaniem.

Na półkuli kultury Księgi są to: egipski władca Dwa Sokoły z Dynastii 0 (ok. XXX II w. p.n.e.) — jako pierwszy historyczny symbol tej drogi — oraz Imhotep z Iunu (ok. XXVII w. p.n.e.), twórca spójnej nauki słonecznej. Trzecią postacią jest Jezus z Nazaretu. Historyczną granicą dla tej półkuli jest greckie i rzymskie prawo oraz miecz, które przejęły władzę nad obiema drogami: egipską kulturą z Iunu boga Atuma-Re i chrześcijaństwem Jezusa.

Na półkuli Dharmy są to: nauka Czcigodnego Fu-xi i późniejszy taoizm oraz buddyzm. Spośród rozległej, wieloreligijnej kultury Indusu, Wed i hinduizmu wybrałem naukę Buddy jako najprostszą i najczystsza.

Czasy Dwa Sokoły to ok. 3150 p.n.e. Imhotep z Iunu tworzył w okresie Starego Państwa i III dynastii, ok. 2686–2613 p.n.e. Czasy legendarnego Fu-xi i tworzenia Księgi Przemian I-cing to ok. 2852 p.n.e., choć pierwsze zachowane inskrypcje chińskie z Anjangu datowane są na ok. XIV p.n.e. Kultura doliny Indusu istniała przez ponad 3000 lat; jej nauki w formie pisanej powstawały od ok. XVI p.n.e.

Cel tych nauk

Twórcy tych czterech dróg wskazali najprostsze ścieżki prowadzące do poznania wolności i światła człowieka: do rzeczywistości życia wolnej od władzy uwarunkowań, do oświecenia w buddyzmie oraz do poznania światłości Bożej w chrześcijaństwie.

Wolność od władzy życia uwarunkowanego oraz poznanie tej rzeczywistości stanowi spełnienie istoty, sensu i celu życia człowieka jako Dziecka Człowieczego — istoty, która poznała obie rzeczywistości życia i jest wolna od wszelkich uwarunkowań, żyjąc jako człowiek w świecie doczesnym na Ziemi.

Ta realizacja jest właśnie „Prawem człowieka generacji 0”. Wszyscy mają naturę buddy i wszyscy są wezwani do poznania własnego i Bożego światła.

Zawiera się to w następującym wyborze tekstów:

- w egipskiej Historii Sę-Neheta;
- w Księdze Tao-te-king — o pustce, oświeceniu i poznaniu tao niezmiennego;
- w Dharmie Buddy — o pustce i oświeceniu;
- w ewangelii Jezusa z Nazaretu — o wolności od władzy doczesności i poznaniu pełni światłości Boga.

W nomenklaturze Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka jest to „Prawo człowieka generacji 0” — dla każdego człowieka. Tak rozumiana istota, sens i cel życia pozwoli na właściwe ułożenie wszystkich pozostałych praw i relacji: właściwą realizację celów kulturowych, cywilizacyjnych, społecznych i ekonomicznych — wyzwoloną z władzy egoizmów i Ja.

Trzy prawa człowieka Generacji Zero

Są to prawa do tworzenia możliwości i warunków sprzyjających spełnieniu istoty, sensu i celu życia każdego człowieka i wszystkich istot, a także prawa do wolności od niszczenia tych możliwości przez kogokolwiek. Tylko człowiek ma zdolność wyzwolenia się z koła cierpienia i koła życia i śmierci — i wszyscy mają do tego prawo. W tych trzech prawach mogą zawierać się prawa wszystkich kolejnych generacji.

I. Prawo do poznania Pełni rzeczywistości życia

Jest to prawo do spełnienia istoty, sensu i celu życia człowieka — jak oświecenie Buddy i światłość Jezusa z Nazaretu. Sfera uwarunkowana życia i prawo stanowione to życie „pod Niebem” — poziome w relacjach międzyludzkich i społecznych, nakierowane na pokój, spokój, ciszę i wolność od władzy uwarunkowań ziemskich. To właśnie te uwarunkowania otwierają bramy życia „na Niebie” i „nad Niebem” — jakby „w pionie” istoty człowieka, świata i wszechświata. Z tego prawa wywodzą się dwa kolejne.

II. Prawo do dobrostanu

Jest to prawo do zdrowia fizycznego i psychicznego człowieka. Biologiczna homeostaza organizmu jest „naturalną wolą” wszystkich komórek — warunkiem niezakłóconego funkcjonowania układu nerwowego i właściwego przeżywania życia we wszystkich jego wymiarach. Jest ona bezwarunkowo niezbędna do poznania pełni rzeczywistości życia, poza uwarunkowaniami biologicznymi i psychicznymi. Pełnia zdrowia stanowi podstawę wolności od uwarunkowań fizycznych, biologicznych i chemicznych, która umożliwia wyzwalamie się od władzy uwarunkowań umysłowych i psychicznych.

III. Prawo do właściwych warunków egzystencji

Jest to prawo do warunków egzystencji obejmujących zarówno homeostazę organizmu człowieka, jak i właściwą ochronę naturalnego środowiska oraz naszej planety Ziemi. Prawo to wyznacza właściwy cel wszelkiej aktywności kulturowej i cywilizacyjnej — niematerialnej i materialnej, społecznej, zdrowotnej i ekonomicznej — wolnej od interesowności egoizmów i władzy Ja wobec wszystkich istot.

Three Human Rights of Generation Zero

(wersja angielska — tł. wolne)

I. The Right to Know the Fullness of the Reality of Life

This is the right to the fulfillment of the essence, meaning, and purpose of human life — as in the enlightenment of the Buddha and the light of Jesus of Nazareth. The conditioned sphere of life and enacted law constitute a life arranged „under Heaven” — horizontal in interpersonal and social relations, oriented toward peace, calm, stillness, and freedom from the power of earthly conditions. It is precisely these conditions that open the gates of life „in Heaven” and „above Heaven” — as if „vertically” within the essence of the human being, the world, and the universe. From this right, the following two are derived.

II. The Right to Wellbeing

This is the right to the physical and mental health of the human being. The biological homeostasis of the organism is the „natural will” of all cells — the condition for the undisturbed functioning of the nervous system and for properly experiencing life in all its dimensions. It is unconditionally necessary for knowing the Fullness of the Reality of Life, beyond biological and psychological conditions. The fullness of health forms the foundation of freedom from physical, biological, and chemical conditions, which enables liberation from the power of mental and psychological conditions.

III. The Right to Proper Conditions of Existence

This is the right to conditions of existence encompassing both the homeostasis of the human organism and the proper protection of the natural environment and our planet Earth. This right defines the proper aim of all cultural and civilizational activity — non-material and material, social, health-related, and economic — free from the self-interest of egotisms and the power of the Self over all beings.

Źródła Praw Generacji Zero

Egipt — Dynastia 0 i Stare Państwo

Pierwszym wyraźnym źródłem prawa człowieka do godnego życia i poznania jego istoty jest kultura egipska z ok. XXXII p.n.e. Ukazuje je serech władcy Dwa Sokoły — symbol wskazujący istotę świadomości człowieka z podstawowymi wskazaniem jej źródeł i funkcji. To wskazanie jest bliskie budowie świadomości Buddy, opisanej ponad XXV wieków później.

Kolejnym wyrazem tych praw — już w formie czystej i zrozumiałej — jest Stare Państwo i dzieło Imhotepa z Iunu. Myśliciel, lekarz, architekt i budowniczy zawarł w swoich tekstach i dziełach (takich jak piramidy) pierwszy jasny i spójny opis postępowania człowieka w życiu doczesnym, otwierającego bramy do

rzeczywistości wolnej od uwarunkowań. Sens jego nauk odczytujemy w „Tekstach Piramid”, „Tekstach Sarkofagów” i „Księgach Wychodzenia za Dnia” — umieszczanych na ścianach, naczyniach grobowych i papirusach, by dusza wchodząca na swój Sąd mogła wychodzić ku Polom Raju boga Re umiłowana.

„Ma wygłosić kapłan pisarz Neferhotep, w czasie gdy wchodzi do szerokiej sali obu prawd, aby oglądać oblicze bogów. [...] Jestem czysty, jestem czysty, jestem czysty, jestem czysty; moje oczyszczenie-oczyszczenie Benu wielkiego, który jest w Nen-Nesut, albowiem jam jest nos Pana Tchnienia, który ożywia lud wszystkich; niechaj będą obroniony przed nimi w dniu dopełnienia Udżat w Jenu. Niech nie stanie się zło przeciw mnie w tej krainie; tron mój niech będzie w szerokiej Sali Obu Prawd, albowiem ja poznałem tych bogów, którzy w niej przebywają.”

Księga Wychodzenia Za Dnia. M. Barwik. PIW, Warszawa 2020. Księga umarłych kapłana pisarza Neferhotep, T. Andrzejewski, Papirus egipski, Muzeum Czartoryskich w Krakowie, Muzeum Narodowe w Krakowie, MCMLI

Późniejsze życie i dzieło Mojżesza (XV–XIII w. p.n.e.) zawierają drogę czynnej przemocy i interesowności wobec Izraelitów jako „narodu wybranego”. Sam Mojżesz nie dostąpił poznania Ziemi Obiecanej.

Ten pierwotny sens prawa życia człowieka powrócił w życiu i nauczaniu Jezusa z Nazaretu. Ewangelia Jana mówi, że Słowo wcześniejszych kultur zostało wypełnione ciałem, przykładem, chlebem i wodą nauk Jezusa. Jako wypełnienie drogi prawa stanowionego Mojżesza, nauka Jezusa uwalnia człowieka od władzy życia uwarunkowanego i otwiera Boskie światło w tym, kto zrodzony jest z ciała i z ducha.

O VII wieków później Mahomet — przywódca duchowy i polityczny islamu — nie obronił się przed uleganiem uwarunkowaniom doczesnym i przemocy.

Kultury Grecji i Rzymu, podobnie jak wcześniejsze kultury Sumeru, nie wykraczają poza ograniczenia uwarunkowań doczesnych. Ich prawa są stanowione nie po to, by uwolnić człowieka od władzy życia uwarunkowanego, ale po to, by sprawować nad nim uwarunkowaną władzę.

Dlatego wzorami źródeł praw człowieka i wolności mogą pozostawać jedynie: władca Dwa Sokoły, Imhotep z Iunu, Jezus z Nazaretu, Czcigodny Fu-xi, twórca taoizmu Lao-tsy i Budda. Gdyby wyobrazić sobie, że ludzkość płynie przez życie jak w Barce Re — przekraczając kolejne bramy swoich uwarunkowań ku poznaniu własnego światła i wolności Nieba i Pola Raju — muszą być wykluczone wszelkie

zagrożenia ze strony władzy uwarunkowań, pragnień, pożądań i przemocy. W określaniu praw człowieka do spełnienia pełni życia muszą być uwzględnione źródła wolne od wszelkich ograniczeń i wpływów. Dowodzi tego najwyraźniej droga Kroków AA — a szczególnie Krok 12 jako najczystszy wyraz wolności od uzależnienia dla istoty istnienia człowieka. Jest to prawo człowieka „generacji 0”.

Chiny — Fu-xi i Tao

„I. Tao, które można wyrazić słowami, nie jest (prawdziwym) niezmiennym tao. [...] Przeto (ten kto) trwale pozbawiony jest pragnień wszelakich, (potrafi) dojrzeć subtelną istotę tao, (ten zaś, kto) niezmiennie tkwi w pętach swych pragnień, (może) tylko ujrzeć zewnętrzną pozorność rzeczy. [...] XVI. Osiągam pełnię pustki, zachowuję w sercu całkowity spokój. [...] Poznanie owej niezmiennej zwiemy oświeceniem. Ci, co nie posiadli poznania niezmiennej, w swojej szaleńczej głupocie dopuszczają się wielu zbrodni.”

Lao-tsy, Tao-te-king, czyli Księga Drogi i Cnoty, przeł. T. Żbikowski, Literatura na Świecie 1/87

„Gdy ktoś odejdzie od niewinności, dokąd pójdzie?”

Konfucjusz, cyt. za: I-cing. Księga Przemian, R. Wilhelm, przeł. A. Onysimow, Wyd. ALETHEIA, Warszawa 2011, heks. 25, str. 125

Budda — Sutra Diamentowego Ostrza

„§3. Błogosławiony rzekł: — Tu Subhuti, [ten, kto] wyruszył [w drogę ku oświeceniu] wozem bodhisattwów tak ma pobudzać umysł: Ile jest istot [...] te wszystkie [istoty] mają być przeze mnie doprowadzone do nirwany w doskonałym świecie nirwany. — W ten sposób doprowadzając do nirwany niezliczone istoty, jednak żadna istota nie zostaje doprowadzona do nirwany. A to dlaczego? Gdyby Subhuti, u bodhisattwy [wciąż] było obecne pojęcie [postrzeżenie] istoty, [to] nie powinien nazywać się bodhisattwą.”

Buddyzm. Zarys historii buddyzmu w Indiach, M. Mejer, Wyd. Prószyński i S-Ka, Warszawa 2001, str. 263–264

„«Jaźń to ja», w takie błędne mniemanie popada ignorant, który nie słyszał [słów Nauki] [...] Mnisi, to powstające cierpienie powstaje, to zanikające cierpienie zanika; powstające formacje (dyspozycje) powstają, zanikające [formacje] zanikają.”

Tamże, str. 260

Jezus z Nazaretu

„5,17 Nie uznajcie, że przyszedłem obalić Prawo lub Proroków. Nie przyszedłem obalić, ale wypełnić. 5,18 Amen bowiem mówię wam, aż przeminie niebo i ziemia, jota jedna lub jeden rożek nie przeminie z Prawa, aż wszystko stanie się.”

Ewangelia Mateusza, Nowy Testament Grecko-polski, Wyd. Interlinearne X, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2017

„1,9 Było światło prawdziwe, które oświeca każdego człowieka, przychodzącego na świat. [...]. 3,8 Wiatr gdzie chce wieje, i głos jego słyszysz, ale nie wiesz skąd przychodzi i gdzie odchodzi. Tak jest każdy zrodzony z Ducha. [...].14,6 Mówi mu Jezus: Ja jestem droga i prawda i życie. [...] 14,30 Już nie wiele mówić będę z wami, przychodzi bowiem świata władca. I we mnie nie ma nic. 15,15 Już nie nazywam was niewolnikami, bo niewolnik nie wie, co czyni jego pan. [...] 16,26 W owym dniu w imię me poprosicie sobie, i nie mówię, że ja prosić będę Ojca co do was.16,27 Sam bowiem Ojciec kocha was, bo wy mnie ukochaliście i uwierzyliście, że ja od Boga wyszedłem.”

Ewangelia Jana, tamże

„Niech ten, który szuka, nie ustaje w poszukiwaniu, aż znajdzie. I gdy znajdzie, zadrży, a jeśli zadrży, będzie się dziwił i będzie panował nad Pełnią.”

Ewangelia Tomasza §2, Apokryfy Nowego Testamentu cz. 1, Wyd. WAM, Kraków 2017

12 Kroków i 12 Tradycji AA

Krok 12 Anonimowych Alkoholików wyznacza „przebudzenie duchowe” jako osiągalny cel terapeutyczny. Wolność od władzy narkotyku nad mózgiem i umysłem uwarunkowanym chorobą uzależnienia jest tożsama z celami wymienionych nauk i dróg.

„Przebudzeni duchowo w rezultacie tych kroków staraliśmy się nieść to posłanie innym alkoholikom i stosować we wszystkich naszych poczynaniach.”

Jak to widzi Bill. Dwunasty Krok, Wrocław 1990

W sferze zaburzeń uzależnienia Krok 12 pełni taką rolę, jak bodhiczitta „Diamentowej Sutry” Buddy. Chory z takimi zaburzeniami poznawczymi nie jest w stanie ogarnąć perspektywy przeżycia kilku godzin bez narkotyku — wyznaczanie mu celu dożywotniej abstynencji jest poza możliwościami jego percepcji. Krok 12 wskazuje jedyny możliwy cel do przyjęcia, ponieważ odwołuje

się do uczuć pierwotnych: dobra i pierwotnej miłości ludzkiej i rodzicielskiej. Pozwala na ich odbudowę i powrót życia według nich — we wszystkich sferach.

Amerykański neurobiolog Antonio Damasio opisuje, że utrzymanie homeostazy biologicznej przez komórkę jest jej „naturalną wolą”. Organizmy wielokomórkowe są zdeterminowane tym pragnieniem pojedynczych komórek — tak kierują swoimi procesami życiowymi, by zapewnić sobie jak najdłuższe trwanie. Całe zespoły komórek jako „wielkie zespoły woli” jednogłośnie i naturalnie kierują mózgiem i umysłem istoty ku racjonalnym reakcjom: do utrzymania homeostazy i życia.

„Przebudzenie duchowe” Kroku 12 to więcej niż zdrowie fizyczne, homeostaza biologiczna czy religijna duchowość. To wyzwolenie i wolność od wszelkich uwarunkowań i chorobowych zaburzeń — przed poznaniem życia wolnego od uwarunkowań mózgu i umysłu człowieka.

Dlatego pierwszym prawem człowieka jest dostęp do informacji czystej, pierwotnej, niezmienionej przez dogmaty, wtórne teorie oraz inne uwarunkowania ludzkie i społeczne. To informacja, którą wskazali i opisali pierwsi odkrywcy, pełni i budowniczowie naszych kultur.

O różnicy źródeł prawa pierwotnego i wtórnego, stanowionego

Różnicę tę najprościej ilustruje fragment Księgi Tao-te-king. Dziś pojęcia „ludzkość” i „cnota” nie oznaczają już drogi do wolności i światła tao — oznaczają realizację interesu własnego Ja i określonych grup społecznych, a argumentem „etykiety” jest barbarzyństwo „pięści atomowych”:

„XXXVIII. (Człowiek, który posiadał cnotę) te w najwyższym stopniu, nie (daje po sobie poznać, że posiadał) cnotę i właśnie dlatego cnotę (te) w najwyższym stopniu posiada. [...] Dlatego, gdy zanika tao, pozostaje te; gdy ginie cnota te pozostaje ludzkość; gdy ludzkość zanika, pozostaje sprawiedliwość; gdy ginie sprawiedliwość, pozostaje już tylko (powierzchowna) etykieta. Etykieta (i przestrzeganie jej zasad) jest zaledwie drobną resztką lojalności i szczerości. Jest ona początkiem (i źródłem) wielkiego chaosu.”

Lao-tsy, Tao-te-king, czyli Księga Drogi i Cnoty, przeł. T. Żbikowski, Literatura na Świecie 1/87

Epilog

„W chwili kreacji świat nie był projektem skończonym i rozumnym. Był nieprzemyślanym eksperymentem, realizowanym metodą prób i błędów. Gdy

powstaje coś zupełnie nowego — trudno przewidzieć, co i jak może się zdarzyć, a więc i to, w jaki sposób można to uregulować na przyszłość. To kłopot wszystkich bogów stwarzających świat i prawodawców tworzących prawo. Bo prawo to przecież z natury rzeczy projekt «na przyszłość».

O prawie i o mitach, E. Łętowska, K. Pawłowski, Wyd. Wolters Kluwers SA, 2013, str. 18

I w te słowa się do mnie ozwały boginie,

Muzy Olimpu, Zewsa tarczowładcy córy:

— «Wy pastuchy, nicponie! Wy, brzuchy jedynie!

My głosim to, gdzie prawda z wymysłem się splata,

Ale i szczerą prawdę głosim dla świata».

Teogonia, Hezjod, Wyd. Armoryka, Sandomierz 2010, str. 1–2

We współczesnym świecie, pozbawionym właściwych źródeł i podstaw, kres wszystkiego wyznaczy nam nasza obecna królowa: stanowienie o prawach człowieka — sztuczne, na siłę i interesowne. Ten kres niszczenia podstaw życia i spełnienia człowieka musi już nastąpić, poczynając od przyjęcia właściwych podstaw i „Praw Człowieka Generacji 0”.

Czarna królowa doczesności i świata uwarunkowanego

Prawa człowieka ze źródłami stanowionymi jak greckie i rzymskie, nie potrafiły obronić praw człowieka ani człowieka. Słoneczna Droga Atuma-Re, a później chrześcijaństwo Jezusa z Nazaretu, zostały zniszczone przez świecką władzę cesarstwa rzymskiego, a później niemieckiego. Gdybyśmy mieli odtworzyć ich obraz oczami Renesansu i Williama Szekspira, byłby to wizerunek Lawinii — córki Tytusa Andronikusa: zgwałconej, pozbawionej języka, dłoni i wrzuconej do głębokiej jamy.

Słodycz truskawki może symbolizować słodycz owocu poznania Buddy i wolności oświecenia — lub „słodycz” złudzenia, odwiecznego narkotyku ludzkiego: chemicznego lub władzy i pragnienia. Tygrys pierwszy to przemoc, najstarszy sposób człowieka na realizację pragnień. Tygrys drugi to pożądanie i chciwość. Dwie myszy — biała i czarna — to niepewność i lęk, które na potwornych skrzydłach pchają ignorancję ku złudzeniu.

„18. Człowiek przechodzący przez pole natknął się na tygrysa. Zaczął uciekać, tygrys popędził za nim. Dobiegłszy do przepaści, schwycił korzeń dzikiej winorośli i zsunął

się w dół. Tygrys węszył nad nim. Mężczyzna, drżąc cały, spojrzał w dół, gdzie czyhał na niego drugi tygrys. Dwie myszy, biała i czarna, zaczęły powoli nadgryzać winorośl. Mężczyzna spostrzegł blisko siebie soczystą truskawkę. Trzymając się winorośli jedną ręką, drugą zerwał owoc. Jakże był słodki!”

Zen z krwi i kości, Paul Reys, Wyd. Zysk i S-Ka, Poznań 1998, str. 38 — Przypowieść Buddy

O symbolice teatru Globe Williama Szekspira oraz podwójnym zero hieroglify boga Słońca Re pisze Anthony Holden. Szekspir w „Henryku V” odnosi się do nazwy i logo swojego teatru, wskazując na połączoną moc takich kółeczek Słońc umysłu, wolnego od władzy uwarunkowanego Ja:

„To małe kółeczko

Może, dodane, stworzyć nawet milion.

A więc zezwólcie nam (którzy jesteśmy

Zerem, gdy równać nas z ową wielkością)

Działać na moce waszej wyobraźni.”

William Szekspir, Henryk V, cyt. za: William Szekspir, A. Holden, przeł. W. Sadkowski, Wyd. TWÓJ STYL, Warszawa 2008, str. 187

Rysunek: Królowa władzy naszej obecnej, uwarunkowanej doczesności.
Opracowanie własne. Źródła: Budda oraz A. Hitler

Z poważaniem,

Jerzy Warszyński

Świdnik, 2024- 2026 r.

rerxer.pl

Literatura

Hieroglify egipskie. Mowa Bogów. A. Ćwiek. Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2016

Mitologia chińska. M. J. Kunstler. Wydawnictwo Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1981

Historia Indii. J. Kieniewicz. Wyd. II. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1980

Jak umysł zyskał jaźń. Konstruowanie świadomego mózgu. A. Damasio. Przeł. N. Radomski.. Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2011

Księga Wychodzenia Za Dnia. M. Barwik. PIW, Warszawa 2020

Starożytny Egipt. Barry J. Kemp. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2009

William Szekspir. A. Holden. Przeł. W. Sadkowski. Wyd. TWÓJ STYL, Warszawa 2008